

УДК 27-242-277(32)"04/06"

27-788(32)"04/06"

27-282.7(32)"04/06"

27-58(32)"04/06"

DOI: 10.5937/sabornost2014055M

Оригинални научни рад

Данило Михајловић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Карактеристике интерпретације старозаветних мудросних књига у египатским патерицима

Abstract: Тумачење старозаветних књига од стране подвижника египатских пустиња представља област која још увек није довољно истражена. Интерпретацијски обради библијских текстова које проналазимо у египатским патерицима карактерише прагматичан приступ који рефлектује и саму природу аскетске праксе египатских подвижника ране Цркве. Репрезентативан пример овакве егзегезе најприсутнији је у позивањима на мудросне књиге Старог Завета у самим патерицима, при чему посебну пажњу заслужују дословна читања ове врсте старозаветне књижевности и примена аналогije.

Key words: мудросне књиге, Стари Завет, егзегеза, патерик, старечник, Египат, интерпретација, дословно.

1. Увод

Патерици који настају у Египту у периоду IV–VII века представљају капитална дела када је реч о аскетској традицији ране Цркве. Изучавањем примене текста Светог Писма у њима омогућава се подробније разумевање особености рецепције светописамских текстова унутар раних аскетских заједница. Пажљивим ишчитавањем египатских патерика стиче се утисак да се приликом позивања на текст Светог Писма највише користе мудросне књиге Старог Завета. Чести наводи Псалтира, Прича Соломонових, Књиге о Јову и Проповедника указују на то да је старозаветна мудросна књижевност имала важну улогу у животу египатских подвижника. У прилог оваквом становишту иде и мишљење Вилијама Харлмса (William Harmless), који, анализирајући светописамске наводе у *Старечнику* (Ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων Γερόντων), тврди да се од старозаветних књига највише

* danilomihajlovic@yahoo.com

користе наводи из Псалтира, док је од новозаветних књига доминантно Јеванђеље по Матеју.¹

2. Богослужбена употреба мудросних књига

Наглашену употребу Псалтира потребно је сагледати пре свега у контексту његове богослужбене примене. На вечерњим и ноћним молитвеним сабрањима у аскетским заједницама Египта читано је по 12 Псалама. У Касијановом *Устави* проналазимо сведочанство да су се на Првом часу читали Пс 50, 62, као и 89.² Псалтир је имао изузетно важно место и у личном молитвеном правилу подвижника.³ Међутим, и остале мудросне књиге Старог Завета биле су изразито заступљене у богослужењима аскетских заједница Египта. О томе нам, између осталог, сведоче два сачувана кодекса: *Codex Orientalia* 125, 9 и 125, 15, који се чувају у Универзитетској библиотеци у Гетингену (Göttingen).⁴

Наведени кодекси садрже поредак светописамских читања на богослужењима у Египту. Сматра се да је реч о читањима која су била актуелна у периоду VI–VII века највероватније у оквиру аскетских заједница. Ради се о јутарњим читањима Старог Завета у периоду Великог поста, при чему се не прецизира на које богослужење се то тачно односи (јутрење, часови).⁵ Критички осврт на садржај поменутих кодекса проналазимо код Алфреда Ралфса (Alfred Rahlfs). Поредак читања наводимо табеларно:⁶

	Понедељак	Уторак	Среда	Четвртак	Петак
Прва недеља поста	Препричавање повести о Мојсију, Ис 1, 2–18	Ис 1, 19–2, 3 Зах 8, 7–13	Ис 2, 3–11 Јл 2, 12–26	Ис 2, 11–21 Зах 8, 19–23	Пнз 6, 3–7 Ис 3, 1–14
Друга недеља поста	Изл 3, 6–14 Ис 4, 2–5, 7	Јов 19, 2–26 Ис 5, 7–16	Изл 2, 11–20 Ис 5, 17–25	Пнз 5, 15–22 Ис 6, 1–12	Пнз 8, 1–9, 4 1 Сам 17, 16–54 Ис 7, 1–14 Јов 11
Трећа недеља поста	Пр 1, 20–33 1 Сам 17, 16–54 Ис 7, 1–14 Јов 11	Пр 2, 1–15 Ис 10, 12–21	Изл 4, 19–6, 13 Јл 2, 21–2, 27 Ис 9, 9–10, 4 Јов 12–14	Пр 2, 16–3, 4 Ис 11, 10–12, 2	Пнз 9, 7–10, 11 1 Сам 23, 26–24 Ис 13, 2–13 Јов 15

¹ Види William, 2004, стр. 245.

² Јован Касијан, 2012, стр. 15–16; 25.

³ Исти, стр. 322–323; 326; Јован Мосх, 2001, стр. 69; *Стиречник*, 2000, стр. 183.

⁴ Види Lagarde, 1879, стр. 12–16; 38–43; Rahlfs, 1915, стр. 178–181.

⁵ Rahlfs, 1915, стр. 162–163.

⁶ Исти, стр. 161–164; 178–186; Lagarde, 1879, стр. 12–16; 38–43.

Четврта недеља поста	Пост 27, 1–41 Ис 14, 24–32 Јов 16–17	Пост 28, 10–22 Ис 25, 1–26, 9 Јов 18	Изл 7, 14–8, 18 Јл 2 Јов 19 Ис 26, 21–27, 9	Пост 32, 1–30 Ис 28, 14–22 Јов 20	Пнз 10, 12–11, 28 Ис 29, 13–17 Јов 21
Пета недеља поста	Пр 3, 5–18 Ис 37, 33–38, 6 Јов 22	Пр 3, 19–4, 9 Ис 40, 1–8 Јов 23–24	Изл 8, 20–9, 9 Ис 41, 4–14 Јл 3, 9–21 Јов 25–26	Пр 4, 10–22 Ис 26, 9–20	Пнз 11, 29–12, 24 1 Дн 17, 2–24 Јов 32, 2–16
Шеста недеља поста	Пр 8, 1–11 Ис 44, 21–28	Пр 8, 12–21 Ис 45, 1–10	Изл 10–11 Ис 45, 18–25 Јов 38, 1–21	2 Дн 4, 8–25 Ис 43, 10–21	Пост 22, 1–18 Ис 45, 11–17 Пр 9, 12–18 Јов 36–37
Седма недеља поста	Пр 10, 1–16 Ис 48, 17–49, 4 Јов 38, 1–36	Пр 10, 17–31 Ис 49, 6–10 Јов 38, 37– 39, 30	Пр 10, 32–11, 13 Ис 58, 1–11 Јов 39, 31–41	Пр 11, 13–26 Ис 65, 8–16 Јов 42, 1–6	Пост 49, 33–50 Пр 11, 27–12, 11 Ис 66, 10–24 Јов 42, 7–17

Табела бр. 1 — Старозаветна читања на јутарњим дојслужењима у периоду Великој поста.

Сумирањем садржаја наведене табеле долази се до закључка да су три најзаступљеније књиге које су читане на јутарњим богослужењима током Великог поста биле Ис (34), Јов (21), Пр (14).⁷ Очигледно је да су уз пророчке књиге (Ис) најзаступљеније управо мудросне (Јов, Пр).

Два, дакле, различита корпуса упућују на то да је од старозаветних књига мудросна литература заиста била доминантна у аскетским круговима Египта. Са једне стране у самим патерицима проналазимо сведочанство о томе да су наводи из мудросних књига најфреквентнији, док са друге стране кодекси са поретком старозаветних читања аскетских заједница такође бележе податак да су мудросне књиге најчешће читане на молитвеним сабрањима. Овај увид свакако отвара питање улоге и функције мудросних књига Старог Завета у животу аскетских заједница.

3. Интерпретација мудросних књига у египатским патерицима

Како би се опсежније проучила функција старозаветне мудросне књижевности у животу подвижника египатских пустиња, неопходно је истражити њихову рецепцију у аскетским круговима Египта. У ту сврху најбоље могу послужити управо аскетски списи као извори, односно

⁷ Број у загради означава колико је пута дотична књига укупно читана у току поста.

репрезентативни патерици који настају у поменутиим заједницама, као што су *Сћаречник*, *Велики сћаречник*,⁸ и *Лавсаик*.⁹

Изузев Пс који је најфреквентнији у поменутиим патерицима,¹⁰ честа су позивања и на друге мудросне књиге попут Пр и Јов. Проучавањем места у патерицима на којима се цитирају мудросне књиге уочавају се одређени интерпретацијски обрасци који се учестало понављају. Пре свега, приметно је да се приликом позивања на мудросне књиге њени стихови схватају углавном дословно. Тако ава Пимен на питање једног монаха, које гласи: „Ако угледам нешто, мислиш ли да треба то да кажем другима?“, одговара: „Писано је: „Који одговара пре него што чује питање, тај је безуман и достојан прекора“ (Пр 18, 13). Ако те неко упита одговори, а ако не, ћути“.¹¹ На конкретну недоумицу из подвижничког живота уследио је конкретан одговор у форми цитата Пр 18, 13 при чему се у завршној реченици ове апофтегме („Ако те неко упита одговори, а ако не, ћути“) јасно види да је светописамски цитат схваћен потпуно дословно и да је као такав и интерпретиран у датој ситуацији.

Још аутентичнији пример јесте апофтегма о ави Зенону у којој га монаси питају шта значи стих „и небеса нису чиста пред очима његовим [Божијим]“ (Јов 15, 15). Зенон им одговара: „Браћа су оставила грехе своје и истражују о небесима. А ово је тумачење тих речи: пошто је само Бог чист, због тога је речено „и небеса нису чиста пред очима његовим“ (Јов 15, 15).¹² Како би се пре свега разумео стих Јов 15, 15, као и Зосимова интерпретација, потребно је сагледати шири контекст Јов 15, 15: „Шта је човек да би био чист и рођени од жене да би био прав? Гле, не верује светима својим и небеса нису чиста пред очима његовим. А камоли гадни и смрдљиви човек, који пије неправду као воду“ (Јов 15, 14–16). На основу контекста постаје очигледно да се у дословном смислу „и небеса нису чиста пред очима његовим“ односи на то да, не само човек није чист, него ни небеса, тј. једино чист је Бог. Дакле, Зосима дословно чита Јов 15, 15 рекавши да „и небеса нису чиста пред очима његовим“ једноставно значи да је једино Бог чист. Међутим, цитирана апофтегма пружа још један важан увид. Пре него што је уопште почео да разматра одговор на постављено му питање, Зосима благо критикује потребу да се теоријски разматра значење одређеног светописамског стиха и наглашава прагматичност аскезе, што је формулисано његовим исказом

⁸ Под *Сћаречником* је на српски језик преведена алфавистка верзија Ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων Ἑρῶντων, док је под *Великим сћаречником* на српски језик преведена тематска збирка Ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων Ἑρῶντων. Види Србуљ, 2013, стр. 11; *Сћаречник*, 2000; *Велики сћаречник*, 2013.

⁹ Паладије Хеленопољски, 2002. За критичко издање види Butler, 1904.

¹⁰ Види William, 2004, стр. 245.

¹¹ *Сћаречник*, 2000, стр. 298.

¹² *Сћаречник*, 2000, стр. 145. Види још пример „у уже греха својих саплетен“ (Пр 5, 22) код Павла Простог. *Велики сћаречник*, 2013, стр. 314–315.

„браћа су оставила бављење гресима својим“. Та прагматична димензија, која генерално карактерише подвижнички начин живота, рефлектује се и на само тумачење светописамских текстова, посебно када је реч о мудросним књигама чији садржај и сам настаје као плод животног искуства.

3.1. *Аналогија у служби дословној интерпретирања*

У оваквим дословним читањима мудросних књига посебну примену пронашле су аналогије. Оне су омогућавале доследност преношења старозаветних мудросних порука, остајући при томе у домену прагматичног. Као репрезентативни пример може послужити опис дијалога аве Доротеја и аве Зосиме: „Једном опет када сам се [Доротеј] затекао поред њега [Зосиме], рече ми: „Прочитај нам нешто из Светог Писма“. Почео сам да читам из Прича Соломонових и дошао сам до места где се говори: „Када нестане дрва, угаси се огањ; тако када нема опадача, престаје распра“ (Пр 26, 20). Упитах га: „Шта значе ове речи оче?“. А он одговори: „Управо овако као што су дрва узрок да гори огањ и ако их човек не дода довољно огањ се гаси, тако је и са било каквим узроком који проузрокује страсти. Значи, ако се одсече узрок, страсти не дејствују“.¹³ Тумачећи Пр 26, 20 Зосима потпуно задржава аналогију која је тамо већ присутна. У Пр 26, 20 узрок и последица демонстрирани на примеру свакидашњег животног искуства дрво — ватра постављају се у аналогију опадач — расправа. Зосима их сагледава из аскетске перспективе (узрок — страсти), остајући при томе доследан аналогији понуђеној у Пр 26, 20.

3.2. *Дословна интерпретација у њризмима њророшња*

У дословном читању мудросних књига у египатским патерицима примењује се и посебна склоност ка њиховом интерпретирању кроз призму пророштва. Често се наилази на тумачење одређеног стиха из Пр или Јов који се индиректно, а понекад и директно, сагледава као пророчко место које се испуњава у животу одређеног подвижника. Примери из апофтегми приказују се у таквим случајевима као аналогни мудросним изрекама управо тиме што се у животу подвижника у пракси испуњава оно о чему дотична мудросна изрека говори. Овакве апофтегме структуриране су на такав начин да после описа одређене ситуације из живота подвижника следи стих неке од мудросних књига за који се експлицитно наводи да се он испунио на дотичном подвижнику. Пример у коме проналазимо овакав образац јесте апофтегма из *Лавсаика* о Павлу Простом (Пр 12, 17). Пошто су му довели младића опседнутог демонима, Павле им говори да напусте младића што демони одбијају да учине. Он их потом упозорава да „изађу или ће отићи и рећи их Христу“. Пошто и након тога не реагују, Павле у

¹³ Велики сѡаречник, 2013, стр. 57.

само подне излази на ужарено Сунце, стаје на врелу стену и обраћа се Христу молитвом: „Исусе Христе, који си распет у време Понтија Пилата, ти видиш да нећу сићи са ове стене, нити ћу јести, нити пити док не умрем, ако ме сада не услишиш и не изгнаш овог демона из младића. [...] Још док је Павле призивао Христа, и пре него што је изговорио све те речи, демон поче да вришти: „Одлазим, одлазим! Изаћи ћу, оставићу овога човека и никада му се нећу приближити. Смирење и простодушност Павлова ме изгоне и не знам куда да кренем“. Апофтегма се потом завршава следећим речима: „И одмах изађе демон и претвори се у великог змаја, па се обруши у Црвено море да би се испуниле речи Светог Духа да праведник пројављује откривену веру (Пр 12, 17), и речи пророка Исаије да ће Господ погледати на смирене и кротке и на оног који дрхти због речи његових (Ис 66, 2)“.¹⁴

„Испуњавање речи Светог Духа“ из Пр 12, 17 се подједнако третира као и испуњавање пророштва Ис 66, 2, чиме се мудросним књигама придаје пророчки тон. Порука апофтегме јесте следећа: Смирење подвижника Павла је толико велико да Христос на крају није ни морао да се појави и истера демона, него демон, „још док Павле призива Христа“ и „пре него што је изговорио све те речи“, сам одлази управо протеран његовим смирењем и простодушношћу, чиме се речи Старог Завета испуњавају актом подвижника. Читајући старозаветне текстове из специфичног контекста живота у аскетским заједницама, аутор наведене апофтегме селективно наводи Пр 12, 17 и Ис 66, 2 као потврду томе да се на примеру Павловог смирења потврђује доследност написаног. Павлово смиренумље оприсутњује Христа и пре него што га он формално призива. Испуњење Пр 12, 17 и Ис 66, 2 приказано је као отелотворења речи Писма у конкретном чину. Одређена ситуација и поступци њених учесника интерпретирају се као отелотворење светописамског текста, што је свакако подстакнуто дословним читањем Писма. Мудрост се пројављује у конкретном акту чиме се уједно оприсутњује и сам Бог који је и извор те мудрости.¹⁵

Сагледавајући апофтегме у којима се стихови мудросних књига Старог Завета читају дословно, учача се повезаност примене аналогije и већ поменутог пророчног тона који се придаје мудросним изрекама. Наиме, чести су примери у којима се „испуњење“ одређеног стиха из мудросних књига приказује управо уз помоћ аналогije. Односно, тврдња мудросне изреке се „испуњава“ на примеру подвижника управо тиме што се догађај из живота подвижника интерпретира као аналоган цитираној изреци. Анализирајући овај феномен на конкретном мотиву „заједнице“, навешћемо два примера. Први пример јесте апофтегма о подвижнику Птоломеју

¹⁴ Паладије Хеленопољски, 2002, стр. 51–52 (видети и пример са цитирањем Проп 7, 16 на стр. 56).

¹⁵ Овај феномен испуњавања речи Писма и оприсутњења Бога у конкретном чину на основу дословног разумевања прочитаног текста Светог Писма представља својеврсну варијацију аналогije *Verbum Dei incarnatum* и *Verbum Dei scriptum*. Види Crehan, 1955, стр. 87–90.

који је живео „тако побожним животом да је то тешко и описати“. Надалеко познат по подвигу, овај подвижник се „није ни са ким сретао, лишен тако духовне поуке и заједнице са светим Оцима“. Након петнаест година узвишеног подвига, Птоломеј пада у прелест и прихвата помисао да се све у свету догађа случајно (да нема промисла Божијег) и да стога нема смисла да се даље подвизава. Одлази у свет где се предаје стомакоугађању и пијанству. „Погордивши се, он као непријатељ себе самог потону у провалију погидељи, те никада није разговарао ни са једним од светих Отаца“. Апофтегма се потом завршава речима: „И са њим се деси оно што казује Писмо: Где нема савета, пропада народ“ (Пр 11, 14).¹⁶

Други пример јесте апофтегма у којој старац Јован приповеда о подвижнику који је био толико узвишен да су му анђели доносили хлеб, али је временом прихватио горду помисао да је због тога изнад осталих и анђели престадоше да му доносе хлеб. То га је ражалостило те је напустио своју келију у пустињи и запутио се према селу. Успут бива изморен жегом и одлази у оближњи манастир да се укрепи. Тамо га „братија прима као рођеног брата“ и после молитве га одводе за трезу, а потом га моле да их поучи како да се спасу од нечистих помисли. Поучавајући их да издрже у подвигу и борби са помислима, он „поче мислити о томе како то да он друге уразумљује а сам је постао неразуман?“. „Поставши свестан свега, он се у највећој журби врати у своју келију, плачући над собом и говорећи: „Да ми Господ није помогао, умало се не настани душа моја у аду“ (Пс 93, 17), и: „Умало ме не докрајчише на земљи“ (Пс 118, 87). И догоди се на њему реч Светог Писма о томе да брат који је помаган од брата је као тврђава (Пр 18, 19)“.¹⁷

У оба примера присутан је мотив заједнице која се приказује као коректив појединца. У првом случају подвижник се одвојио од заједнице, погордио и због тога отишао погрешним путем. У другом случају подвижник се погордио, наишао на заједницу која је својим смирењем разобличила његову гордост и вратила га на прави пут. У оба случаја наводе се цитати из Пр као потврда томе да се на датим примерима испуњавају речи Писма аналогно ономе о чему и говоре у свом дословном значењу: где нема савета (заједнице), пропада народ (Пр 11, 14), као и то да брат који је помогнут од брата (заједнице) јесте попут тврђаве (Пр 18, 19). Аналогно разумевање догађаја из живота подвижника по моделима присутним у Пр остаје у опсегу значењског потенцијала стихова Пр, придавајући им при томе пророчки карактер који се огледа у практичној примени онога што је написано. У наведеним примерима мудрост се доводи у блиску везу са мотивом заједнице: мудрост обитава у заједници. Посматрано из перспективе настанка мудросних књига, мудрост и настаје као плод заједнице, односно као дело

¹⁶ Паладије Хеленопољски, 2002, стр. 57–58.

¹⁷ Паладије Хеленопољски, 2002, стр. 73–75.

колективног вишевековног искуства живота Израила у заједници са Богом и преноси се са генерације на генерацију све до хришћанских подвижника. Илустративан пример овакве традиције јесте апофтегма „О богатом Израилцу“ која је ушла у *Велики сџаречник*.

Реч је о „бгатом Израилцу“ који, будући оптерећен бригом за материјално, одлази код свог учитеља како би му овај помогао да више не буде „роб бриге о овоземном животу“. Учитељ му даје да чита Приче Соломонове и њему запада за око стих „Господу позаима ко поклања сиромашу, и платиће му за добро његово“ (Пр 19, 17). Убрзо одлучује да све распрода и подели сиромасима очекујући да ће му Бог „вратити главницу и камате“. Пошто му нико не даје милостињу, он одлучује да оде у Јерусалим и „пожали се Богу што га је завео да распе све своје имање“. На путу до Јерусалима проналази драги камен за који се испоставља да је отпао са огртача првосвештеника Арона и да много вреди. Долазећи у Јерусалимски храм Анђео Господњи се јавља првосвештенику и каже му да ће доћи човек са изгубљеним драгуљем и да га откупи за много злата. Дотични Израилац на крају добија пуно злата од првосвештеника и бива поучен речима од самог Анђела Господњег: „Нека не оклева срце твоје и не губи поуздање у Бога, јер онај ко је милостив према сиромасима позајмљује Богу (Пр 19, 17). Ето, дао ти је многоструко у овоме животу, а у будућем живот вечни“.¹⁸ Наглашавања у тексту да се ради о „Израилцу“ (а не о „подвижнику“, „оцу“), као и то да он одлази код „учитеља“ (не код „аве“, „старца“), а потом и у „Јерусалимски храм“ код „првосвештеника“, свакако упућује на претпоставку да је реч о апофтегми која је првобитно циркулисала у јудејским круговима а потом пронашла своје место и у хришћанском аскетском спису као што је *Велики сџаречник*.¹⁹ Овој претпоставци иде у прилог и чињеница да на крају апофтегме приликом позивања на Пр 19, 17 изостаје компонента „испунише се речи Писма“.

„Богати Израилац“ се на самом почетку ове приповести саветује са „учитељем“, односно обраћа се заједници, како би променио свој живот и том приликом добија да чита управо Пр. На његову потребу за мудрим саветом (или чак упутством) како да поступи у конкретној ситуацији и реши свој унутрашњи конфликт, „учитељ“ му даје мудросну књигу. Пажњу му привлачи стих Пр 19, 17, који он схвата потпуно дословно, будући да очекује од Бога „и главницу и камату“, и у складу са тим га примењује у пракси. Његово дословно разумевање проузрокује и дословно испуњење: на крају очекивани новац добија многоструко, али добија и обећање вечног живота. Сумирајући наведену апофтегму, долази се до закључка да за решавање конкретног проблема духовне природе (везаност за материјално)

¹⁸ *Велики сџаречник*, 2013, стр. 259.

¹⁹ Позната је чињеница да је постојао узајамни утицај литературе рабинског јудаизма и хришћанских аскетских текстова Египта. Више о томе види Bar-Asher Siegal, 2013.

Израилац добија решење у мудросној књизи коју му даје заједница. На његово конкретно питање како да реши дотичан проблем, првосвештеник му не даје директан одговор и решење него му нуди Пр као збирку мудрости која се преноси генерацијама.

3.3. Одсуство алејорије

Неопходно је приметити да се приликом интерпретирања мудросних књига оци египатских пустиња готово уопште не користе алејоријом. Будући да се египатске пустиње као географска подручја налазе у непосредној близини Александрије, која је позната по заступљености алејорије, овај податак постаје још значајнији.²⁰ Да ли је одсуство алејорије карактеристично само за позивање на мудросне књиге или се односи и на остале књиге Старог Завета када је реч о египатским патерицима? Односно, да ли се нпр. приликом интерпретирања историјских књига Старог Завета у египатским патерицима користи алејорија? Одговор на ово питање нам може помоћи да увидимо да ли интерпретације мудросних књига у египатским патерицима посебно карактерише изостанак алејорије или је то случај и са позивањем на остале старозаветне књиге.

Уколико се у патерицима (у којима смо анализирали наводе из мудросних књига) узме за пример позивање на историјске књиге Старог Завета, веома је очигледно да се оне често тумаче алејоријски:

- Тумачећи Јелисејев одлазак Сунамки и његов благослов њој на основу кога Сунамка касније добија дете (2Цар 4, 16), ава Кроније каже да те речи значе следеће: „Ако душа бди и чува себе од искушења и напушта своју вољу, тада је Дух Божији посећује и онда може да роди чак и ако је неродна“.²¹
- Исти ава Кроније догађај у коме „иноплеменици због злих дела синова Израилевих беху узели ковчег и вукли га све докле га нису довели до дома Дагона, њиховог бога, и тада је он пао лицем на земљу“, (1Сам 5, 1–4) објашњава на следећи начин: „Ако страсти успеју да заробе ум човеков, због њихових разлога, тада ће га вући докле га не доведу до невидљиве страсти“.²²
- Одговарајући на питање једног подвижника шта да чини када га „нападају искушења блуда и гнева“, ава Пимен одговара: „Због тога је Давид говорио: „Лава сам уништио, а медведа удавио“ (1Сам 17, 34–35), односно, гнев сам одбацио а блуд сам подвигом угушио“.²³

²⁰ Види Ноек, 1997, стр. 59–87.

²¹ *Сџаречник*, 2000, стр. 204–205.

²² *Сџаречник*, 2000, стр. 205.

²³ *Сџаречник*, 2000, стр. 317.

- Речи Писма: „Поби све првенце у земљи Мисирској“ и „не беше куће у којој не би мртвог“ (Изл 12, 29–30) ава Мојсије интерпретира на следећи начин: „То значи да ако будемо могли да видимо своје грехова, нећемо видети грехове ближњега. Уосталом, бесмислено је да човек ако има свог мртваца, иде да оплакује мртваца свог ближњег“.²⁴

На основу приказаних примера може се закључити да египатским подвижницима није било страна алегоријско читање Светог Писма, барем када је реч о историјским књигама. Имајући ово у виду, одсуство алегорије у интерпретирању мудросних књига очигледно представља посебну карактеристику примене ове врсте старозаветне књижевности у египатским патерицима. Разлог за то јесте чињеница да су мудросне књиге подвижницима нудиле практична решења у свакидашњој аскетској пракси и стога није постојала посебна потреба за тражењем дубљег смисла. Већ на нивоу дословног читања мудросних изрека подвижници су проналазили практичне и директне одговоре на свакидашње недоумице из аскетске праксе.

4. Закључак

Референтни оквир аскетске праксе отаца египатских пустиња јесте Свето Писмо. Догађаји из живота подвижника сагледавани су на основу светописамских образаца. Мудросне књиге Старог Завета погодиле су аскетима због свог прагматичног карактера. По природи свог настанка ова врста старозаветне књижевности умногоме подсећа на монашке *Устави* који, као и мудросне књиге Старог Завета, имају за циљ преношење практичне животне мудрости са „оца“ на „сина“ и „аве“ на „послушника“, настале као плод искуства претходних генерација.²⁵ Из тог разлога постаје разумљиво зашто су дословна читања пронашла знатну примену у патерицима када је реч о интерпретацији навода из мудросних књига. Аналогија је имала кључно место у коришћењу мудросне литературе у патерицима јер се њом омогућавала директна трансмисија искуства и прилагођавање пређашњих образаца новонасталим околностима. На основу повезивања аналогије и пророчтва у интерпретацији мудросних изрека може се закључити да је такав приступ имао за циљ усаглашавање живота подвижника са Божијом мудрости која је у мудросним књигама приказана прагматично и директивно. Аскетска пракса ране Цркве се очигледно ослањала на традицију старозаветне мудрости развијајући нове обрасце прилагођене потребама Христове Цркве.

²⁴ Велики *сћаречник*, 2013, стр. 180. Види још примере *Сћаречник*, 2000, стр. 206; Велики *сћаречник*, 2013, стр. 217; 222.

²⁵ Види Ansberry, 2011, стр. 2–7; Dell, 2006, стр. 30–32.

Литература

- Ansberry, C. (2011). *Be Wise, My Son, and Make My Heart Glad*. Berlin: De Gruyter.
- Bar-Asher Siegal, M. (2013). *Early Christian Monastic Literature and the Babylonian Talmud*. New York: Cambridge University Press.
- Butler, C. (1904). *The Lausiatic History of Palladius II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Велики сѣаречник — ѿоуке ѿусѣињских оѿаца (ѿемаѿска збирка). (2013). Београд: Православна Мисионарска школа при храму Александра Невског.
- William, H. (2004). *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Dell, K. (2006). *The Book of Proverbs in Social and Theological Context*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Јован Касијан. (2012). *Разѿовори са еѿийаѿским ѿодвижницима*, Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке.
- Јован Мосх. (2001). *Духовни Луѿ*. Манастир Соколица.
- Crehan, H. J. (1955). The Analogy between *Verbun Dei incarnatum* and *Verbum Dei scriptum* in the Fathers. *The Journal of Theological Studies*, 6, 87–90.
- Hoek, van den A. (1997). The Catechetical School of Early Christian Alexandria and its Philonic Heritage. *The Harvard Theological Review*, 90/1, 59–87.
- Lagarde, P. (1879). *Orientalia*, том I. Göttingen: Dieterichsche verlage-Buchhandlung.
- Паладије Хеленопољски. (2002). *Лавсаик*. Шибеник: Истина.
- Rahlf's, A. (1915). *Die alttestamentlichen Lektionen der griechischen Kirche*, том 5. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Србуљ, Ј. (2013). Увод. *Велики сѣаречник*, Београд: Православна Мисионарска школа при храму Александра Невског.
- Сѣаречник. (2000). Нови Сад: Беседа.

Danilo Mihajlović

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

Characteristics of Interpretation of Old Testament Wisdom books in Egyptian Lives of the Fathers (Paterikon)

Exegesis of Old Testament by Egyptian ascetics is yet to be discovered. Interpretational patterns of biblical texts in Egyptian Lives of Fathers (Paterikon) are specific because they are reflecting nature of Egyptian fathers' ascetical praxis in Early Church. Representative examples of this kind of exegesis could be found in quotations of Old Testament Wisdom literature in above mentioned Egyptian Lives of Fathers. Special attention should be paid to literal readings of this kind of Old Testament literature, as well as on making analogies.

Key words: Wisdom literature, Old Testament, exegesis, Lives of Egyptian Fathers, Egypt, interpretation, literary reading.

Датум пријема чланка: 30. 04. 2020.

Датум прихватања чланка за објављивање: 07. 09. 2020.